

РЕЦЕНЗИЯ

от Проф. Радка Иванова Масалджијева, дм
Медицински университет-Пловдив, Факултет „Обществено здраве“,
Катедра“ Управление на здравните грижи“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен
'доктор'

професионално направление 3.2“Психология“(Психология на здравето)

Автор: Мария Мариус Чубриева

Катедра: Обща, експериментална, развитийна и здравна психология при
Философски факултет на СУ“Св. Климент Охридски“

Тема: „Ефекти на кибертормоза върху психичното здраве“

Научен ръководител: Проф. д.пс.н. С.Карабельова

Кратки биографични данни за докторанта:

Докторантката Мария Мариус Чубриева е родена през 1985 г. Завършва Психология в Софийския Университет „Св. Климент Охридски“, Бакалавър и получава специалност „Клинична психология“ от Humboldt Universität в Берлин. Има следдипломно обучение по психотерапия и професионален опит в областта на психотерапията и като научен сътрудник. От 2016г. е докторант по Психология на здравето в Софийски университет „Св. Климент Охридски“, под ръководството на проф. д.пс.н. С. Карабельова.

Актуалност на проучваната тематика

Дисертацията е посветена на психологически измерения на кибертормоза. Темата е значима, актуална и недостатъчно проучена. Доказателства за това са приведени в теоретичната част на представената работа на Чубриева. Независима справка показва, че статиите от последните години, посветени на кибертормоза и ефектите от него имат много висока интензивност на цитиране, което също е показател за актуалност и значимост на проучвания проблем.

Настоящата дисертационна работа се вписва в по-глобалната тема за междуличностните взаимоотношения, отличаващи се с висока степен на сложност, която нараства в резултат от използването на съвременни технологии за тяхното осъществяване (Cowie, 2012). Бързо развиващите се нови технологии за общуване, наред с множеството ползи, са свързани и с редица рискове, с които съвременното общество все още не е готово да се справя пълноценно. В този контекст познаването на психологическите характеристики на участниците в кибертормоз би могло да допринесе за намаляване на рисковете за психичното благополучие и здраве.

Традиционният тормоз и неговите психологически аспекти са проучвани от години именно във връзка с негативните ефекти. Кибертормозът е все още недобре проучена реалност (Twyman et al., 2010). В този смисъл, работата на дисертантката е успешно тематично насочена.

Познаване на проблема

В представената работа дисертантката демонстрира много задълбочено запознаване с теоретичните постановки за проучваните конструкти. Изложението в литературния обзор показва способност и умения за структуриране на научен текст, за представяне, анализиране, съпоставяне на схващания и теории, както и за формулиране на самостоятелни заключения, като основа за планиране на собственото експериментално изследване. Проучваната проблематика е подробно описана, като с висока степен на изчерпателност са дефинирани и сравнени използваните в научната литература понятия, представени са множество становища и голям брой класификации на конструктите, описващи тематичните граници на дисертацията.

Дисертационният труд показва много добро познаване и на степента на проученост в световната литература на различните форми на тормоз и факторите, оказващи влияние върху тях. Това е позволило впечатляващия размах, с който Чубриева е формулирала хипотези, подбрала е инструментариум, проучила е и е интерпретирала резултатите, относно неговите психометрични характеристики и е дискутирала собствените си резултати.

Методика на изследването

Изследването, осъществено от докторантката, е проведено с набор от единадесет въпросника, качени на онлайн платформа от Октомври 2017г. до Март 2018г. и анкета, която позволява събирането на социодемографски данни.

Използвани са: 1. Скала Песимизъм/Оптимизъм, оценяваща генерални изказвания по отношение на живота и бъдещето. 2. Скала Големите 5 личностни характеристики на Лахман и сътр. (1997) 3. Скала Варвик-Единбург за менталното благополучие (2005) 4. Скала за позитивните и негативните изживявания за оценка на субективното благополучие (Diener et al., 2010) 5. Българска адаптация на Скалата за измерване на чувството за удовлетвореност от живота (Иванова, 2011) 6. Скала за субективното щастие на Любомирски и Лепър (1999) 7. Скала за депресия, тревожност и стрес – кратка версия (Lovibond & Lovibond, 1995), адаптирана за България от Карабельова(2015) 8. Въпросник за изследване на кибертормоза – собствена разработка на докторантката, базирана на полуструктурирано интервю на 60 изследвани лица. 9. Самоописателният вариант на Въпросник за оценка на тормоза от връстниците в училище от Калчев (2015) . 10. Въпросник за справяне с кибертормоза (Cyberbullying Coping Questionnaire, CCQ, Jacobs et al., 2015). 11. Скала на Нолсън, Джекс и Адамс за Тормоз на работното място и справянето с него от 2000г.

Подбраните методи са съответни на целите и задачите на дисертационния труд. В описанието на инструментариума дисертантката показва високо равнище на знания и умения в областта на психологическата оценка.

Изследвани са 945 души от 10 до 85 години ($X=26,3$; $SD=10,58$), разделени в три възрастови групи, съответно до 20 години (22,5%); между 20 и 25 годишна възраст (43,8%) и на и над 26 години (33,7%).

Процедурата на изследването е последователно и систематично представена. Проведени са: 1. Качествено експлораторно изследване с интервю, обработено чрез контент анализ, като база за съставяне на инструмент за оценка на кибертормоза и употребата на интернет; 2. Пилотно изследване за тестване на разработения от докторантката въпросник, заедно с три от скалите, подбрани за експерименталното проучване – Скалите за ментално благополучие, за позитивни и негативни изживявания и Големите пет. 3. Основно изследване.

Обработката на резултатите е осъществена чрез Дескриптивни статистики; Корелационен анализ; Т-тест и тест на Ман-Уитни; Хи-квадрат тест; Вариационни

(дисперсионни) тестове и тест на Крускал-Уалис; Факторен анализ; Медиаторни анализи.

Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертацията съдържа общо 201 страници, включително с приложението, където са представени използваните въпросници. Текстът е онагледен с 18 таблици и 36 фигури. Литературата включва 4 заглавия на български и 363 заглавия на чужд език, които представляват източници на теоретични концепции, обсъждани от Чубриева, както и публикувани резултати от експериментални проучвания. Значителна част от публикациите, използвани от дисертантката, са от последните години.

Литературният обзор е представен в две глави: Първата включва теоретичните подходи за тормоза и кибертормоза, както и тези за стреса и стратегиите за справяне; Втората е насочена към теоретичен анализ на психичното благополучие и личностните аспекти, които са фокус на дисертационния труд.

Описани са и са обсъдени дефиниции и форми на тормоза в традиционния смисъл и на кибертормоза. Подробно и задълбочено са представени концепции на различни автори, с които се очертава развитието на схващанията за тормоза с неговите разновидности, критерии и сходни понятия. Текстът е изпъстрен с оригинални цитати на дефиниции, в опит да се направи диференциране на термините и техните характеристики. Феноменът тормоз е разглеждан в социален контекст, представени са полови и културни различия. Важно е да се подчертае, обособяването на обобщения в подразделите, които са използвани от дисертантката при организирането на собственото ѝ проучване и в които Чубриева показва умения за анализ на теоретични и емпирични проучвания.

В работата си дисертантката разглежда кибертормоза като вид стресор, влияещ негативно на благополучието. В тази връзка в обзора са представени и емпирични проучвания на стратегиите за справяне и тяхната класификация.

Следва разглеждане на теоретични постановки за чувството за благополучие от гледна точка на Хедонистичната и Евдемониичната перспектива. Обсъждат се теории и модели за личностните характеристики, с акцент върху модела на Големите пет. Чувството за благополучие се разглежда като индикатор за психично здраве, а личностните характеристики – като фактори за виртуалното поведение.

Всичко това може да бъде направено само от много добре професионално подготвен изследовател с висока езикова култура и задълбочен интерес към темата. На основата на подробното и задълбочено литературно проучване, Чубриева разработва два изследователски модела, като теоретична рамка на включените в проучването променливи – кибертормоз, личностни характеристики, психично благополучие, стратегии за справяне и очакваните взаимовръзки между тях.

Във втората част на работата е описано емпиричното изследване, на което се основава дисертационния труд: цели и задачи, основни изследователски хипотези. Представени са изследователската процедура, методиката и извадката.

Основна цел на научния труд е да проследи наличието на връзка и степента на взаимодействие между кибертормоза и неговите проявления при отчитане ефектите на личностните характеристики и стратегиите за справяне.

Изследователските хипотези са пет: Изказани са предположения за ефектите на кибертормоза върху чувството за благополучие и щастие, за директното и индиректно влияние на личностните характеристики, на пола и възрастта върху кибертормоза;

Седемте изследователски задачи са съответни на целта и са базирани на описаните два модела. Те включват разработване на инструментариум на

български език за използването на интернет и тормоза във виртуалното пространство и адаптирането му за българската социокултурна среда; проверка на диференциращият ефект на изследваните социодемографски характеристики върху използването на интернет и кибертормоза; установяване на честотата и интензивността на кибертормоза, в различните му форми; изследване на взаимовръзките между използването на интернет, тормоза във виртуалния и реалния свят, стратегиите за справяне, личностните характеристики, чувството за благополучие (психично и субективно) и чувството за щастие.

При представяне на получените от дисертантката резултати в самостоятелен раздел са описани и анализирани структурната организация и психометричните свойства на използваните инструменти, които не са стандартизирани за България (факторен анализ и надеждност).

Събрани са данни за употребата на интернет в България и различните форми на кибертормоз. Анализирани са междуполови и възрастови различия. Прави се анализ на влиянието на личностните характеристики - екстраверсия, откритост към новия опит, невротизъм, оптимизъм, песимизъм - върху благополучието и чувството за щастие, като е изследван медиращия ефект на кибертормоза.

По отношение на използването на интернет се потвърждават установени световни тенденции - предпочитането на мобилните телефони за достъп до интернет от по-младите потребители; зачестената употреба на Фейсбук. Резултатите от изследването представят междуполовите различия по отношение на кибертормоза. Част от схващанията за традиционните форми на тормоз не се потвърждават за виртуалното пространство, като например разпространението на индиректни форми на кибертормоз сред представителите на женския пол. Установяват се сходства между тормоза в реалния и този във виртуалния свят, както и редица различия, което е в подкрепа на разграничаване на двете понятия.

Голяма част от изказаните хипотези се потвърждават. Установява се значима корелационна връзка между кибертормоза и чувството на субективно благополучие, както и между кибертормоза и чувството за щастие. Не се установява такава връзка с психичното благополучие.

Медиаторните анализи, осъществени в настоящата работа, във връзка с две от издигнатите изследователски хипотези, установяват статистически значим директен ефект на тревожността върху емоционалната балансираност, както и индиректен ефект през кибертормоза. Тревожността влияе също върху психичното благополучие и върху изживяването на кибертормоз. Сходни са резултатите и за импулсивността, като компонент на невротизма.

Екстраверсията влияе значимо върху кибертормоза, оказващ ефект върху баланса на емоциите. Отвореността към нов опит влияе директно върху психичното благополучие, без опосредстващо влияние на кибертормоза. Същата личностна характеристика има директен и индиректен ефект върху удовлетвореността от живота и чувството за щастие.

Оптимизмът има значим ефект върху щастieto и психичното благополучие, а песимизмът – върху субективното благополучие и щастieto (кибертормоза като медиаторна променлива).

Повечето личностни характеристики имат директен и индиректен ефект върху щастieto и афективните компоненти на субективното благополучие през опосредстващото въздействие на кибертормоза.

Получените резултати се дискутират задълбочено. В дискусиата Чубриева се проявява като ерудиран изследовател, който коректно и критично съпоставя собствените резултати с тези на други автори.

Отделно са описани и коментирани от авторката ограниченията на проучването, до голяма степен свързани с неговото провеждане on-line.

В заключение се обобщава постигнатото, като се оценява и практическата полезност на работата. Дисертантката разглежда и перспективи за бъдещи изследвания в областта.

Самооценката за научните приноси на дисертационния труд е съответна на реално осъществената работа. Основен принос на дисертантката е обогатяването на научната литература относно ефектите на кибертормоза с резултати за връзките между кибертормоза, личностни черти и благополучието. Допълнителен принос има адаптирането на седем скали за България и разработването на нова методика за оценка на кибертормоза.

Работата е написана на правилен български език и следва изискванията за писане на научен труд. Резултатите са онагледени с прецизно разработени таблици и фигури, част от които цветни.

Авторефератът отговаря на изискванията.

Дисертантката е представила две пълнотекстови публикации в Българско списание по психология и в Сборник по клинична психология, както и пет публикувани резюмета от научни форуми, четири от тях са публикувани в чужбина. Тя е участвала в два научни проекта – един в чужбина (Еразъм +).

Критични забележки и препоръки към представения дисертационен труд:

Критични забележки нямам. Дисертантката е отчела направените забележки и препоръки за вътрешната защита на работата в оформянето на окончателната версия на дисертационния труд.

Ще си позволя да препоръчам на Чубриева да публикува получените от нея резултати в научни списания в чужбина.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Представеният дисертационен труд е сериозна, широкомащабна и задълбочена теоретична и експериментална разработка и съдържа резултати, които представляват оригинален принос в науката и могат да бъдат използвани за по-добро разбиране и преодоляване на негативните ефекти на кибертормоза. Работата на Мария Чубриева доказва способността и уменията ѝ да планира и осъществява научно проучване, да обработва, описва и интерпретира получени резултати. Използвани са психометрични инструменти, които не са стандартизирани досега за българската социодемографска среда. На базата на събрани качествени данни е създаден въпросник на български език, изследващ употребата на интернет и тормоза в интернет пространството, който може да бъде използван в бъдещи проучвания.

Предвид гореизложеното, давам своята положителна оценка за рецензирания дисертационен труд и препоръчвам на научното жури, да присъди на Мария Мариус Чубриева образователната и научна степен 'доктор' в докторска програма по професионалното направление ПСИХОЛОГИЯ (ПСИХОЛОГИЯ НА ЗДРАВЕТО).

12.03. 2019 г.

Рецензент: подпис: Проф. Р.Масалджиева, дм